

Omaishoidon tukeminen Suomessa: tutkimus- ja kehittämishankkeiden tausta, tulokset ja merkitys

(Minna Pietilä & Marja Saarenheimo)

Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishankkeen tutkimusraportti no 2.
Vanhustyön keskusliitto. Gummerus, Saarijärvi 2003.

Tausta ja tavoitteet

Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishankkeen Omaishoitoprojektissa toteutettiin selvitys Suomessa tehdystä omaishoidon tutkimuksesta ja kehittämistoiminnasta. Ikäihmisten määrän kasvaessa ja yhteiskunnallisten palveluiden vähentyessä omaishoidon merkitystä on alettu korostaa paitsi inhimillisesti tärkeänä myös kansantaloudellisesti merkittävänä vanhustenhuollon voimavarana. Valtion, kuntien ja kolmannen sektorin järjestöjen välillä on kuitenkin erimielisyyttä omaishoidon ja -hoitajuuden luonteesta sekä omaishoitajille annettavan tuen määrästä, laadusta, tuottajasta ja maksajasta. Kunnallisen omaishoidon tuen sisällöstä ja saatavuudesta on tullut kiistanalaisia asioita, sillä tuet jakautuvat epätasaisesti alueellisesti ja paikallisesti. Yhteiskunnallinen kiinnostus omaishoitoon ja sen ongelmien selvittely on ilmennyt muun muassa suurena määränä tutkimus- ja kehittämishankkeita, joissa on tarkasteltu omaishoidon ja -hoitajuuden ongelmia, voimavaroja ja tukijärjestelmiä. Tämän selvityksen tavoitteina oli muodostaa käsitys omaishoidon tutkimuksesta ja kehittämisestä sekä hyödyntää aikaisempia kokemuksia VTKL:n Omaishoitoprojektissa.

Selvityksen aineisto

Selvityksessä tarkasteltiin osaa (n=66) vuosina 1991–2003 toteutetuista, pääasiassa ikääntyneisiin omaishoitajiin kohdistuneista tutkimus- ja kehittämishankkeista (N=258). Aineisto koostui hankkeiden raporteista, yhteenvedoista, esitteistä ja internet –materiaalista sekä Raha-automaattiyhdistyksen rahoituspäätöstiedoista. Aineiston haastattelu-, kysely- ja kirjoitustutkimuksissa (n=26) tarkasteltiin omaisten hoidettavilleen antaman avun määrää ja laatua sekä heidän kokemuksiaan hoidosta ja tarvitsemastaan tuesta. Kehittämis- ja kokeiluprojektit (n=40) käsittivät usein myös toiminta- tai interventiotutkimusta ja niiden pääasialliseksi tavoitteeksi hahmottui ikäihmisten mahdollisimman pitkä kotona asuminen. Tavoitteeseen pyrittiin tukemalla omaishoitajia erilaisin keinoin.

Tulokset

Haastattelu-, kysely- ja kirjoitustutkimuksissa omaishoitajat ilmaisivat hoitomotiiveikseen rakkauden, velvollisuudentunnon, vastavuoroisuuden tai muiden vaihtoehtojen puutteen. Hoitotyö katsottiin sekä henkisesti rikastuttavaksi että raskaaksi ja siinä koettiin tarvittavan niin käytännön apua kuin henkistä tukea. Erityisen kuormittuneita olivat dementoituneiden henkilöiden omaishoitajat. Omaishoitajat eivät olleet yksinomaan tyytyväisiä olemassa oleviin tukipalveluihin tai eivät käyttäneet niitä lainkaan. Tärkeimmiksi tukimuodoiksi katsottiin vapaa-aika ja lepo, henkinen tuki, psykofyysisen terveyden vaaliminen sekä tieto tukimahdollisuuksista ja rohkaisu niiden käyttämiseen.

Kehittämis- ja kokeiluprojektit vaihtelivat laajuudeltaan, toteuttamiseltaan ja sisällöiltään, mutta niiden yleisinä tavoitteina oli edistää omaishoitajien jaksamista ja hoidettavien kotona asumista. Omaishoitajia tuettiin projekteissa järjestämällä heille luentoja, ohjausta ja neuvontaa, vapaata ja lepoa, virkistystä, liikuntaa ja kuntoutusta sekä vertaistukea. Toiminta keskittyi lähinnä sosiaali- ja terveystieteiden järjestöihin. Osa siitä oli yhden toteuttajan paikallista ja osa monen toteuttajan valtakunnallista toimintaa. Valtakunnallisissa projekteissa pyrittiin

kehittämään laajoja ja jatkuvia omaishoidon tukimalleja, kun taas pienemmät projektit olivat luonteeltaan paikallista tukitoimintaa.

Projektien tuloksellisuuden arviointia hankaloitti se, että moni projekti oli toteutettu hajanaisin asetelmin ja raportoitu puutteellisesti, minkä vuoksi myös vertailukelpoista tietoa oli vähän. Näistä syistä eri toimijoiden voi olla vaikeaa hyödyntää projektien tuloksia. Kaikissa projekteissa ainakin osa tukitoimista sai kuitenkin kiitosta osanottajilta. Tukitoimet olivat saattaneet lisätä osallistujien tyytyväisyyden ja selviytymisen tunteita sekä heidän tietoaan hoitamisesta ja hoidettavasta. Omaishoitajat kertoivat luoneensa projekteissa uusia sosiaalisia yhteyksiä sekä kokeneensa rentoutumista ja kuntoutumista. Useissa projekteissa jotkut tukitoimet olivat myös epäonnistuneet johtuen esimerkiksi kohdentumisen tai ajoituksen ongelmista. Yleiskuva projektien onnistuneisuudesta oli, että niiden avulla oli kyetty auttamaan konkreettisesti monia omaishoitoperheitä. Parhaiten tavoitteensa tuntui saavuttaneen interventio, jossa erilaisia tukitoimia räätälöitiin joustavasti hoidettavan ja omaisten tarpeita ja toiveita kuunnellen.

Johtopäätökset

Oikein tehtyinä, oikein kohdennettuina ja oikea-aikaisina kaikki omaishoidon kehittämissuosituksissa kokeillut tukimuodot voivat edistää omaishoitajien jaksamista ja kotihoidon jatkumista. Projektitoiminnan suunnitelmallisuuden ja pitkäjänteisyyden puutteista johtuva tukitoimien lyhytkestoisuus ja hajanaisuus eivät kuitenkaan vastaa ihmisten jatkuvuuden ja turvallisuuden odotuksiin. Projektitoiminnalla ei voida korvata jatkuvaluonteista kunnallista palvelutoimintaa vaan sitä tulee käyttää aidosti käytännön kehittämistyön välineenä. Osa alun perin projekteissa kokeilluista tukimuodoista, kuten sijaishoito, virkistyslommat ja dementianeuvonta, ovat jo vakiintuneet joidenkin järjestöjen tai kuntien peruspalveluiksi. Kehittämissuositusten tehtäviä ovat olleet myös julkisen huomion kiinnittäminen omaishoitokysymyksiin, omaishoidon virallistaminen hoitokäytäntönä, omaishoitajan identiteetin muodostaminen ja omaishoitajien rohkaiseminen vaatimaan itselleen määriteltyä asemaa sekä siihen liittyviä tukia ja palveluita.

Projektien keskittyminen kolmannelle sektorille tarkasteltujen 12 vuoden aikana osoittaa, että projektiluonteinen kehittämistoiminta on katsottu enenevästi järjestöjen tehtäväksi ja sosiaali- ja terveysalan toimintaympäristön muutokset olivat lisänneet erityisesti järjestöjen tarvetta kehittää uusia vanhustenhuollon muotoja.

Suosituksukset

Omaishoitoprojektien pääasiallisia kehittämissuosituksia olivat sijaishoidon ja muun kotipalvelun lisääminen sekä ihmisten yksilöllisten tilanteiden ottaminen koordinoitun ja kokonaisvaltaisena jatkuvan tukitoiminnan pohjaksi. Monessa projektissa kritisoitiin perinteisen palvelujärjestelmän jähmeää viranomaisnäkökulmaa. Projekteissa suositettiin myös samassa taloudessa asuvien hoitajien ja hoidettavien selviytymisen tarkastelua yhdessä yksilönäkökulman sijaan sekä etsivää työtä ja tiedottamista syrjäytyneiden omaishoitoperheiden saamiseksi palvelujärjestelmän piiriin.

Projektitoiminta on nimenomaan kehittämistyön väline, joten sen tuloksellisuutta tulisi arvioida ja raportoida selkeämmin tulosten ja kokemusten laajemman hyödynnettävyyden mahdollistamiseksi.